

YORICK

MARY PAT KELLY

MARTIN
SCORSESE

O CĂLĂTORIE

Traducere din limba engleză de
ANAMARIA MANOLESCU

Prefață de
LEONARDO DICAPRIO

Cuvânt-înainte de
MIHAI FULGER

Postfață de
KENT JONES

NEMIRA

PREFAȚĂ

L-am întâlnit pe Martin Scorsese la începutul anilor '90, în East Village, New York, bineînțeles. Aveam doar optsprezece ani, iar *Necazurile lui Gilbert Grape* abia apăruse. Marty tocmai ieșea în grabă de la un eveniment, iar eu intram. L-am recunoscut imediat, dar n-aveam niciun motiv să cred că el știa măcar cine sunt. Apoi s-a oprit, s-a uitat la mine și a zis: „Hei, băiete, ai făcut o treabă grozavă în filmul ăla, sper să ajungem să lucrăm împreună la un moment dat.“ Am rămas mască.

Relația mea cu Martin Scorsese a început cu mult înaintea acelei după-amiezi din holul hotelului. A început odată cu tatăl meu, care, atunci când i-am mărturisit că voiam să devin actor, mi-a zis: „Dacă vrei să joci în filme, să știi că sunt doi oameni pe care trebuie să îi observi cu atenție și de la care să înveți: Martin Scorsese și Robert De Niro. Alții mai buni nu există.“

La paisprezece ani, am urmat un curs intensiv de istorie a filmului, pornind de la filmografia lui Marty. M-a captivat. Filmul care

m-a impresionat cel mai mult a fost *Șoferul de taxi*. Personajul și filmul m-au marcat pentru totdeauna.

Anii au trecut, iar eu am continuat să joc în multe alte filme, culminând cu succesul pe care l-a avut *Titanic*. Mă bucuram de un rol privilegiat și de libertatea de a lua decizii cum nu mi se mai întâmplase până atunci. Toată lumea mă întreba ce fel de filme voiam să fac și cu cine aș vrea să lucrez. Aveam un singur răspuns: „Martin Scorsese“. Apoi s-a ivit o ocazie. *Bandele din New York*. Procesul de producție al acestui film m-a făcut să înțeleg adevărata valoare a artei lui, mi-a trezit interesul și pasiunea pentru filme și pentru actorie mai mult decât mi-aș fi putut imagina vreodată. A fost o experiență care mi-a schimbat viața.

În ultimii douăzeci de ani, am avut norocul să mai fac încă cinci filme cu Marty, și fiecare dintre ele a fost nu numai o experiență artistică unică, ci și o lecție despre istoria cinematografului. Cinematografia face parte din ADN-ul lui Marty și bineînțeles că niciodată n-a încetat să lupte neobosit pentru supraviețuirea și dezvoltarea ei ca formă de artă. Până la urmă, nimeni nu cunoaște acest domeniu ca el.

Înainte să ne apucăm de lucru, el proiectează pentru actori filme clasice vechi, ca aceștia să-și poată face o idee despre conduita personajului, despre ritmul vorbirii și despre limbajul corporal.

Procesul de filmare e o nouă experiență de învățare. Marty e mereu deschis la ideile și instinctele actorilor. Relația lui cu actorii cu care lucrează primează în fața subiectului. Adevărul, umanitatea acestor oameni pe care el îi aduce pe ecran sunt întotdeauna prioritatea lui. Nu se oprește până când nu creează ceva viu și trainic.

Bineînțeles că îmi e greu să sintetizez amploarea contribuției lui Marty la istoria cinematografeiei.

Am petrecut multe ore uitându-ne împreună la filme – el a fost primul care m-a introdus în arta filmelor italiene neorealiste clasice: *Ladri di biciclette*, *Sciuscià* și *Umberto D.* ale lui De Sica și *Paisan* al lui Rossellini. În timpul acelor vizionări, mi-am dat seama de unde i-a venit inspirația de a aduce în cinematografia americană un adevăr necosmetizat, care nu existase până atunci. Desigur, pentru generația lui. Acest realism dur se regăsește la el încă de foarte devreme, în *Crimele din Mica Italie*, un film personal, intens, făcut din perspectiva unui tânăr voyeur, care surprinde adevărul vieții descoperit prin intermediul cinematografeiei.

A fost un efort conștient al unui tânăr artist, al unui outsider care a creat un nou limbaj cinematografic. Din multe puncte de vedere, el a făcut pentru filmul american ceea ce a făcut Marlon Brando pentru actorie.

Ca orice mare artist, Marty nu poate fi definit în raport cu un anumit gen sau mediu. El continuă să se supună singur unor noi provocări, fără să se teamă să experimenteze idei inovatoare și progresiste. A dat dovadă de curaj în alegerile pe care le-a făcut și în poveștile pe care le-a spus, atingând niveluri artistice înalte datorită faptului că și-a pus întotdeauna sub semnul întrebării propria perspectivă.

A stabilit un nou standard în cinematografie, un standard pe care l-a menținut și pe care îl menține de mai bine de cincizeci de ani.

Pe lângă filmele pe care le-am făcut împreună, Marty mi-a dăruit ceva neprețuit, ceva ce voi purta cu mine toată viața: o mare pasiune pentru arta cinematografeiei și o înțelegere

deplină a faptului că sunt de-a dreptul binecuvântat să fac parte din istoria ei. Sunt norocos că am colaborat de atâtea ori cu o legendă a cinematografilei, dar și mai norocos că mi-am găsit în această industrie un tată, un profesor, un prieten. El e un om modest, prin urmare e greu să apreciezi la adevărata ei valoare importanța contribuției sale. Dar, cu toată sinceritatea, nu-mi imaginez cum ar fi arătat lumea și cinematografia fără el.

Te iubim, Marty,
LEONARDO DICAPRIO

CUVÂNT-ÎNAINTE

Sunt unele filme care se văd și altele care se trăiesc (se trăiesc și se retrăiesc la fiecare nouă vizionare). Filmele lui Martin Scorsese fac parte din a doua categorie.

Sunt unele cărți care se citesc și altele care se trăiesc (se trăiesc și se retrăiesc la fiecare nouă lectură). Cartea lui Mary Pat Kelly face parte din a doua categorie.

Dintre cineaștii contemporani, Martin Scorsese este probabil cel mai iubit de cinefilii din întreaga lume. Și asta nu doar pentru că e un regizor extraordinar de înzestrat, care aspiră mereu la excelență și care refuză compromisurile – de la alegerea scenariilor (urmată obligatoriu de apropierea lor) și până la dezvăluirea semnificațiilor profunde prin mijloacele specifice artei sale. În plus, Scorsese iubește cu pasiune cinematograful și îi cunoaște istoria de-a fir a păr. Mai mult decât alți regizori cinefilii, el consideră că are datoria morală de a readuce la lumină, pentru spectatori de azi și de mâine, creațiile de referință ale filmului universal. Pe scurt, Scorsese respiră cinema prin toți porii.

Asimilând influențe atât de diverse precum neorealismul italian, westernurile clasice, Elia Kazan și britanicii Michael Powell și Emeric Pressburger, Martin Scorsese a adus un suflu novator în cinematografia nord-americană încă de la primele filme asupra cărora și-a putut exercita controlul. Scorsese se numără printre liderii incontestabili ai mișcării „Noul Hollywood“, care a revoluționat producția din „Tinseltown“ între mijlocul anilor '60 și primii ani '80, dar ale cărei ecouri nu s-au stins nici astăzi. În acea eră a autorului de peste Ocean (întrăurită, fără doar și poate, de Noul Val francez), regizorul recunoscut s-a impus drept căpitan pe corabia numită film, iar directorii de studiouri și producătorii n-au mai avut decât să se asigure că, din punct de vedere financiar, logistic și tehnic, voiajul se ridică la înălțimea viziunii unice a regizorului. Atunci s-au născut atât filme-cult ce continuă să câștige fani, cât și ratări răsunătoare, unele ajungând chiar să ruineze studiouri. Nici filmografia lui Scorsese nu a fost scutită de eșecuri de box-office, însă cineastul a reușit de fiecare dată să revină și să reinventeze, rămânând fidel crezului său artistic, căutării adevărului ultim al fiecărei povești. Indiferent că este vorba de un lungmetraj de ficțiune sau documentar, apariția pe un generic a sintagmei „un film de Martin Scorsese“ constituie, pentru orice iubitor al cinematografului, un certificat de calitate.

Scriitoare și cineastă la rândul său, Mary Pat Kelly îl cunoaște și îl înțelege pe Martin Scorsese cum foarte puțini oameni ar putea afirma că o fac. O ajută, desigur, faptul că a fost partenera de corespondență a lui Scorsese încă din vremea studenției sale, iar ulterior a avut numeroase întâlniri și conversații cu regizorul, care a primit-o cu prietenie în lumea sa.

Există destul de multe apariții editoriale ce abordează opera lui Martin Scorsese, una dintre acestea fiind disponibilă și în română (*Scorsese despre Scorsese*, ediție îngrijită de David Thompson și Ian Christie, scoasă în 2001 de editura bucureșteană Allfa). Însă cartea lui Mary Pat Kelly se distinge imediat prin forma sa de istorie orală, în care vocea lui Scorsese nu mai monopolizează discuția, ci este permanent întretăiată și mixată cu alte voci, ale multor persoane care îl știu bine (începând chiar cu părinții și fratele cineastului) și/sau care au lucrat cu Scorsese la unul sau mai multe filme (de obicei mai multe, căci regizorul și-a format o echipă de profesioniști ce-i sunt devotați). Ca atare, autoarea a trebuit să câștige nu doar încrederea subiectului numărul unu, ci și a altor câteva zeci de oameni care i-au stat alături lui Scorsese de-a lungul deceniilor. Și a izbândit, obținând numeroase mărturii oneste, adesea inedite, toate semnificative pentru evoluția cineastului.

Variatele voci se completează armonios, propunând noi perspective asupra filmelor analizate (de la primele scurtmetraje până la *Vârsta inocenței*). La fel de firesc, vocile se contrazic uneori, cu efecte comice sau revelatoare, de pildă, pentru arta unui mare actor (Robert De Niro) de a intra în pielea personajului său și a puterii de convingere a unui mare regizor asupra interpretului său principal (din capodopera *Taurul furios*). Evident, un loc important îl are vocea autoarei, care dovedește o foarte bună cunoaștere a universului scorsesian și a industriei cinematografice, puse în relație cu transformările socio-culturale din epocă, precum și o documentare cu acribie jurnalistică (de exemplu, în paginile despre Nikos Kazantzakis). Și montajul realizat de

scriitoarea-cineastă Mary Pat Kelly cu toate aceste voci felurite este la fel de meșteșugit și dinamic ca cel dintr-un film de Scorsese, astfel încât cartea se citește pe nerăsuflate.

Cei mai câștigați după lectura acestui volum vor fi, fără îndoială, cititorii dornici să înțeleagă mai bine filmele lui Martin Scorsese ori limbajul cinematografic prin intermediul unui maestru. Totuși, și persoanele mai puțin interesate de lumea filmului vor găsi destule motive de delectare în acest model de monografie a unui artist esențial.

Martin Scorsese e deja octogenar, dar nu a încetat să regizeze filme, într-un ritm invidiat de cinești mult mai tineri, și, în paralel, să-și sprijine confrății în al căror talent crede, fie și doar girându-le proiectele cu numele său. Iar fiecare nou film al regizorului este așteptat cu sufletul la gură de cinefilii de pretutindeni. Cum se întâmplă acum, când scriu această prefață, cu *Killers of the Flower Moon*, prin care Scorsese întinde un arc peste timp, către westernurile ce i-au colorat copilăria newyorkeză. Cu această ocazie, prestigioasa revistă *Time* alege un portret al cineastului pentru coperta numărului din 9 octombrie 2023, sub *headline*-ul „Magia lui Martin Scorsese“, iar criticul de film al publicației bilunare newyorkeze, Stephanie Zacharek, îi consacră un amplu material, bogat ilustrat, purtând titlul „Martin Scorsese mai are povești de spus“. Un minunat omagiu adus unui regizor care, ajuns la anii senectuții, iubește cinematograful la fel de pătimaș ca în tinerețe.

De la *Killers of the Flower Moon* pornește, sub cele mai bune auspicii, monografia dedicată de Mary Pat Kelly lui Martin Scorsese. O carte care te îndeamnă să revezi cu alți ochi

filmografia lui Scorsese, pentru ca revizitarea creațiilor cineastului să te stimuleze apoi să recitești capitole din volum. O carte despre viața din filmele unei vieți (de fapt, ale unei multitudini de vieți). O carte care nu are decât un singur păcat: se termină prea repede.

MIHAI FULGER

INTERVIU CU MARTIN SCORSESE, 2022

„Platforma Zoom i se potrivește lui Marty“, mi-am zis în timpul discuției noastre, din mai 2022, despre cele mai recente filme ale lui și despre câteva teme importante, care au stat întotdeauna în centrul preocupărilor sale artistice. Era atât de prezent acolo, pe ecran – transformându-și gândurile în cuvinte, la început cu mare dificultate, apoi din ce în ce mai rapid, pe măsură ce o idee dădea naștere unei alte idei, însoțindu-și vorbele cu acel răs unic. Și gesturile lui! Atât de prompte, atât de vii!

Cumva, a reușit să strecoare aceeași energie și același entuziasm și în scrisorile pe care mi le-a scris începând cu anul 1966, când mă pregăteam să devin o novice la Colegiul Catolic din St. Mary-of-the-Woods, Indiana. Citisem un articol despre un nou fenomen al școlilor de film și despre un student

NYU¹ care câștigase The Producers Guild Award pentru scurt-metrajul său, *It's Not Just You, Murray!*, și am trimis o cerere universității: „Îmi puteți împrumuta, vă rog, o copie pentru a putea compara filmul cu povestirea *Grace*, a lui James Joyce, în teza mea de licență?”

Două săptămâni mai târziu, am primit un colet. Am desfăcut cutia și am găsit în ea o singură peliculă de șaisprezece milimetri și un bilet de la regizor – Martin Scorsese. Îmi scria că și el luase în considerare o carieră clericală, că urmase seminarul timp de un an și că era bucuros să mă ajute cu proiectul meu. Toate acele minunate scrisori au început să sosească – un întreg curs de teorie a filmului și de producție cinematografică. În noiembrie 1967, îmbrăcată în veșmânt bisericesc, am asistat la premiera filmului *Cine bate la ușa mea?*, care a avut loc la Playboy Theater, în cadrul Festivalului de Film de la Chicago. Dar regizorul nu era acolo și nu l-am întâlnit până în 1970, la doi ani după ce am părăsit mănăstirea. La sugestia lui, m-am înscris la cursul de vară „Sight and Sound“, de la NYU, al legendarului profesor Haig P. Manoogian, apoi am ajuns să-i cunosc pe părinții lui Marty și pe părintele Principe, duhovnicul lui.

În timp ce vorbeam pe Zoom, mi-am amintit cum își începea tatăl lui Marty, Charlie, povestirile: „Asta s-a petrecut acum mult timp.“ Da. Dar, pe măsură ce artistul recunoscut internațional, care a fost distins cu atât de multe premii, inclusiv cu un Oscar în 2006, se apropie de cea de-a optzecea lui aniversare, el susține

¹ Fondată în 1831, Universitatea din New York a devenit în 2019 cea mai mare instituție de învățământ superior din Statele Unite, după numărul studenților (n. tr.).

în continuare că părinții lui, părintele Principe și Haig Manoogian l-au ajutat să devină cine este astăzi. Ei prind din nou glas în această carte, alături de colaboratorii lui Scorsese, vorbind despre filmele de început, care au devenit niște clasice moderne ale cinematografului, fermecând publicul și influențându-i pe tinerii regi-zori de astăzi.

Acum, lui Marty îi place la nebunie că intru pe Zoom din Dublin, orașul lui Joyce, de la Intercontinental Hotel, unde, în 2017, președintele Irlandei i-a acordat The Irish Film and Television Academy's John Ford Award, el aflându-se acum la jumătatea producției propriului western.

Killers of the Flower Moon are la bază cartea de nonficțiune din 2017 a lui David Grann, despre uciderea cu premeditare a membrilor Națiunii Osage¹ din anii 1920, când zăcămintele de petrol descoperite în ținuturile lor i-au făcut cei mai bogați oameni din lume.

MARTIN SCORSESE: E revoltător ce s-a întâmplat. E o nebunie. Răutate pură. Noi am lucrat cu oameni din comunitatea Osage, ca să spunem povestea așa cum se cuvine. E interesant că, în copilăria mea, între anii 1950 și 1954, existau câteva filme produse la Hollywood care încercau să fie de partea nativilor americani. Cu toate astea, din nefericire, personajele principale erau interpretate de actori albi. Dar în *Apașul* lui Robert Aldrich, în *Blestemul sângelui* al lui Anthony Mann și în *Broken Arrow* al lui

¹ Trib al nativilor americani, locuind inițial în centrul și în nordul Statelor Unite (n. red.).

Delmer Daves, cu James Stewart, au existat mici încercări de a echilibra lucrurile. Și îmi amintesc acele filme. Bineînțeles că, în producția noastră, fiecare nativ american e interpretat de o persoană nativ americană, iar comunitatea Osage ocupă un rol important în film. Ellen Lewis s-a ocupat de distribuție, împreună cu agentul nostru nativ de casting, Rene Hayes. Lucrez cu Ellen de când am făcut *New York Stories*, în 1989. E foarte bună.

De la apariția filmului *Crimele din Mica Italie*, în 1973, Martin Scorsese și Robert De Niro au colaborat la producții care astăzi sunt considerate filme clasice contemporane. De Niro va apărea în *Killers of the Flower Moon*, al zecelea film făcut împreună.

MARTIN SCORSESE: Bob mă cunoaște atât de bine, mă obligă să privesc lucrurile dintr-un anumit unghi. Îmi aduce ceva ce i-a plăcut lui și descopăr că și eu rezonoz cu subiectul respectiv. Amândoi suntem interesați de firea umană, de psihologie, de emoție. Cu DiCaprio se întâmplă același lucru. Între Leo și mine e o diferență de vârstă de treizeci de ani și, cu toate astea, împărtășim aceeași curiozitate, iar asta ne însuflețește relația. E foarte interesant ce face el [DiCaprio] în filmul ăsta nou, cu personajul pe care îl interpretează. M-a impresionat la momentul potrivit, când viața mea s-a schimbat, când mi-am dat seama că nu toate filmele mele trebuie să aibă intensitatea din *Șoferul de taxi* sau din *Taurul furios*. Până și *Băieți buni* are un umor pe care celelalte nu îl au.

Pe măsură ce înaintezi în vârstă, experimentezi viața în mod diferit. Dacă poți să fii în continuare artist – bun sau rău, nu contează –, trebuie să continui să analizezi ce vezi în jurul tău. Analiza asta se schimbă în funcție de felul în care tu te schimbi. Ce fel de persoană devii? Una mai închisă sau mai deschisă la interacțiuni sociale? Ce fel de artă produce această schimbare? Artă sau divertisment?

Leo, cu energia și curiozitatea lui, a fost o binecuvântare. O adevărată binecuvântare. M-a impresionat la momentul potrivit, chiar atunci când se petreceau toate acele schimbări. Cu ani în urmă, De Niro m-a sunat când au jucat împreună în *Viața lui Toby*, în 1993. Mi-a spus: „Puștiul ăsta e foarte bun. Trebuie să lucrezi cu el într-o zi.“ Dar nu l-am întâlnit pe Leo până în 1999, când a venit pe platourile de filmare la *Între viață și moarte*. Acum lucrăm împreună de douăzeci de ani.

Scorsese și DiCaprio au lucrat împreună la șase filme: *Banțele din New York* (2002), *Aviatorul* (2004), *Cârțița* (2006), *Insula Shutter* (2010), *Lupul de pe Wall Street* (2013) și *Killers of the Flower Moon* (2022¹), care urmează să apară și în care joacă și Robert De Niro.

MARTIN SCORSESE: *Killers of the Flower Moon* e un film puternic, un film istoric, dar care devine foarte emoționant. E intens. Se încheie cu un dans al comunității Osage. La începutul

¹ Anul așteptat al lansării filmului la data la care a fost publicată prima ediție a acestei cărți. Între timp, companiile implicate în producție au anunțat că lansarea s-a amânat până în octombrie 2023 (n. red.).

filmărilor din Oklahoma, am fost martor la un dans ritualic, I'Lon Shka. N-am mai văzut niciodată ceva asemănător. Dansatorii formează un cerc și dansează în jurul tobei, îmbrăcați în veșminte tradiționale. Și sunetele scoase de clopoței de la gleznelor împreună cu sunetul tobelor – n-am mai auzit ceva asemănător. Și continuă să danseze zile întregi. Asta m-a inspirat să introduc în film un dans tradițional. Dar dansurile rituale nu pot fi filmate; sunt sacre. Totuși, comunitatea Osage s-a oferit să danseze în jurul tobei ca la o sărbătoare comunitară, pentru finalul filmului.

Osage News, din 20 mai 2022, a scris că, pe parcursul filmărilor, dansul a fost interzis publicului și că doar actorii Osage din distribuție și membrii Osage ai echipei, împreună cu familiile și cu prietenii lor, au fost prezenți. Ziarul l-a citat pe Scorsese, care a declarat: „Mulțumesc pentru toată dragostea cu care ați lucrat la acest film. Vă apreciem. Apreciam comunitatea Osage și vă suntem foarte recunoscători pentru participare.“ *Osage News* a mai scris și că rețelele de socializare au fost luate cu asalt de fotografi pe care oamenii din comunitatea Osage le-au făcut cu Scorsese și cu alți membri ai echipei de producție, care au devenit apropiați ai comunității.

MARTIN SCORSESE: Ritualurile și credințele comunității Osage sunt extraordinare. Multe dintre personajele din film sunt și catolice. Mollie Burkhart (femeia din comunitatea Osage, protagonista poveștii) e catolică. Dar încercau să-și păstreze pe cât posibil credințele tradiționale. Acum, o tânără generație se reîntoarce

la vechile rânduieli. Vezi asta din dans, iar o parte din conflictul interior al vechii generații e surprins în film.

Interesul lui Martin Scorsese pentru religie se reflectă și în *Ultima ispită a lui Iisus* (1988), *Kundun* (1997) și *Tăcere* (2016). Relația lui cu propria religie catolică continuă să își pună amprenta asupra vieții sale și a dus la o colaborare cu Papa Francisc, care l-a uimit și încântat pe regizor.

MARTIN SCORSESE: Cum poate cineva măcar să ia în calcul ideea de a-l întâlni pe papă? Ce să mai vorbim despre ideea de a apărea alături de el într-o carte sau într-un documentar... Iar eu mai sunt și regizorul care a făcut *Ultima ispită a lui Iisus*, un film considerat controversat. Dar, apoi, în 2015, am început să filmez *Tăcere*, bazat pe romanul omonim al lui [Shūsaku] Endō, pe care l-am citit în 1989, când am mers în Japonia ca să joc rolul lui Vincent van Gogh în *Vise*, al lui Kurosawa. Filmul spune povestea misionarilor iezuiți din Japonia secolului al XVII-lea, o istorie cunoscută și astăzi în rândul iezuiților.

La *Tăcere* am avut consultanți tehnici iezuiți. Actorii au făcut Exercițiile Spirituale ale Sfântului Ighațiu de Loyola. Andrew Garfield a trecut prin toate Exercițiile Spirituale pe parcursul a șase luni, cu părintele James Martin drept ghid spiritual. Când ne pregăteam să încheiem filmările din Taiwan, se vorbea despre difuzarea filmului la Vatican. Prima proiecție oficială a filmului a avut loc la Filmoteca Vaticanului, în Palazzo San Carlo. Au participat în jur de cincizeci de persoane. Mi s-a spus că Papa Francisc auzise de film și că l-a văzut ulterior.